

บทบาทสตรีในการสร้างสันติสุขในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้**Role of Women in Peace Development in The Southernmost Provinces of Thailand**สุนตดา แซ่โก๊ะ¹

(Received: November 19, 2021; Revised: January 5, 2021; Accepted: January 14, 2021)

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) บทบาทของสตรีในการสร้างสันติสุข ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2) ปัจจัยที่ส่งผลต่อบทบาทของสตรีในการเสริมสร้างสันติสุขในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (3) ความสำเร็จในการพัฒนา บทบาทของสตรีในการเสริมสร้างสันติสุขในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) จำนวน 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้บริหาร และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กับการบทบาทสตรีในการสร้างสันติสุขในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ กลุ่มสตรีนักกิจกรรมในพื้นที่ และกลุ่มแกนนำ และภาคประชาสังคมในชุมชนท้องถิ่น

ผลการวิจัย พบว่า บทบาท หน้าที่ และความสัมพันธ์ระหว่างเพศ ส่งผลให้ผู้หญิงและผู้ชาย มีประสบการณ์ รวมถึงได้รับผลกระทบจาก ความขัดแย้งแตกต่างกัน พลังของผู้หญิง เหล่านี้ และนิสัยความคุ้นเคย เป็นพลังหนึ่งที่จะสร้างความหวัง และเยียวยาให้กับผู้หญิงด้วยกัน และอาจเป็นส่วน “ประกอบสร้าง” ให้เกิดสันติภาพและความสันติสุขในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในอนาคต การใช้ทุนทางสังคมใหม่เกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ ระหว่างผู้คนต่าง ๆ ท่ามกลางความรุนแรงอันน่า ไปสู่การเป็นเครือข่ายทางสังคมกับกลุ่มองค์กรภายนอก

คำสำคัญ: บทบาทสตรี, การสร้างสันติสุข, สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

¹ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง มหาวิทยาลัยรังสิต

Abstract

The objectives of this research were to (1) study the role of women in peace development in the southernmost provinces of Thailand, (2) study factors that influence the role of women in peace development in the southernmost provinces of Thailand, and (3) examine the evolution of the role of women in peace development in the southernmost provinces of Thailand. This study employed the qualitative research methods. The data were collected from a review of documents relevant to the role of women in peace development in the southernmost provinces of Thailand, participant observation, and in-depth interview with key informants including scholars, executives, stakeholders, community leaders, activists, and civil society organizations in the southernmost provinces of Thailand.

The results of the research showed that roles, duties, obligations, and gender relations had impact on different experiences between men and women, and how they are affected by the conflicts. Women, the power of women and their habitus were demonstrated to be the real power that bring hope and healing to the women themselves, and may result in a “structuration” which outcomes are peace and peace development in the southernmost provinces of Thailand. Employing social capital emerging from interaction among groups under crisis and violence helps create network in the society and relationship with external organizations.

Keywords: role of women, peace development, Southernmost provinces of Thailand

1. บทนำ

รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ห่างไกลจากศูนย์กลางการบริหารราชการส่วนกลาง และมีพื้นที่ติดกับเพื่อนบ้านที่มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน ทั้งด้านสังคม ศาสนา และวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ภาพลักษณ์ของพื้นที่ที่มีความไม่สงบ สภาพปัญหาที่มีความละเอียดอ่อน ซับซ้อน ทั้งในด้านสังคมจิตวิทยา เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง โดยเฉพาะความไม่เข้าใจกันและหวาดระแวงในความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชน ด้วยเหตุผลดังกล่าว รัฐบาลจึงกำหนดนโยบายในการแก้ไขปัญหาในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นการเฉพาะในลักษณะพื้นที่พิเศษ โดยในอดีตนโยบายที่กำหนดขึ้นมุ่งแก้ไขปัญหาเฉพาะเรื่อง ต่อมา ในปี พ.ศ. 2521 รัฐบาลจึงพิจารณากำหนดนโยบายในการแก้ไขปัญหาความมั่นคงของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ครอบคลุมการแก้ไขปัญหาทุกด้านให้สอดคล้อง และเป็นไปในทิศทางเดียวกันพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล และสงขลา ประสบปัญหาด้านความมั่นคง อันมีผลกระทบต่อความมั่นคงแห่งชาติ และความสงบสุขของประชาชนโดยรวม

ปัญหาดังกล่าว มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากปัญหาที่เกิดขึ้นในภูมิภาคอื่นของประเทศ รัฐบาล ได้มุ่งเน้นให้ความสนใจอย่างใกล้ชิดมาโดยตลอด และกำหนดนโยบายความมั่นคงแห่งชาติสำหรับพื้นที่ดังกล่าวไว้ เป็นการเฉพาะ โดยมีขอบเขตครอบคลุมการดำเนินงาน ทั้งในด้านการเมือง การทหาร การเศรษฐกิจ และสังคมจิตวิทยา คณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2523 เห็นชอบการปรับปรุงระบบการบริหารงาน และปรับปรุงประสิทธิภาพข้าราชการ และการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่สภาความมั่นคงได้เสนอแนะ และพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีได้มีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 8/2524 ลงวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2524 เรื่อง การแก้ไขปัญหาการบริหารราชการในจังหวัดชายแดนภาคใต้ กำหนดขอบเขตและอำนาจหน้าที่ของ ศอ.บต. และ พตท.43 ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้โดยให้กระทรวง ทบวง กรม ต่างๆ สนับสนุนการดำเนินงานทั้งปวงให้บรรลุผล (ศูนย์บริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้, 2562) เนื่องจากมีการก่อเหตุรุนแรงรูปแบบต่างๆ เกิดขึ้นรายวัน ในลักษณะอาชญากรรมความไม่สงบ ทั้งยิง ทั้งเผา ทั้งระเบิด ทั้งก่อวินาศกรรมร่วมกับความรุนแรงอื่น ๆ ที่เกิดอยู่แล้วในพื้นที่ชายแดน ซึ่งมีความขัดแย้งทั้งเรื่องผลประโยชน์ เรื่องธุรกิจผิดกฎหมาย และปัญหาการเมืองท้องถิ่นเป็นพื้นฐาน แม้ปัจจุบันสถานการณ์ในพื้นที่ดูดีขึ้นมาก เหตุรุนแรงรายวันลดจำนวนลงอย่างมีนัยสำคัญ และภาครัฐเริ่มเดินหน้าพัฒนาด้านเศรษฐกิจ รวมถึงการท่องเที่ยว แต่ปัญหาความไม่สงบก็ไม่ได้ยุติลงอย่างเด็ดขาด (สำนักข่าวอิศรา, 4 มกราคม 2564)

ปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่เกี่ยวข้องเนื่องกับมิติทางวัฒนธรรม ซึ่งต้องได้รับการแก้ไขด้วยสันติวิธี อันเป็นทางออกทางการเมืองหลัก มิใช่การทหาร ถือเป็นโจทย์ที่ทำทนายภูมิปัญญาทางการเมือง การปกครองที่แหลมคมยิ่งในปัจจุบัน จำเป็นต้องใช้สติและเหตุผล โดยปราศจากอคติในการวิเคราะห์สถานการณ์อย่างรอบคอบและรอบด้าน เพื่อที่จะเข้าใจปัญหาได้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง ในอันที่จะเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการกำหนดยุทธศาสตร์ เป้าหมาย และแนวทางแก้ไขเชิงนโยบายที่นำไปปฏิบัติแล้วเกิดประสิทธิผล ให้ความรุนแรงลดระดับลงจนสถานการณ์กลับคืนสู่สภาวะปกติได้ในที่สุด ปัญหาใจกลางของความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างรัฐไทย กับ กลุ่มขบวนการต่อสู้ที่ปาตานี (ปาตานี คือ ดินแดนที่ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และอีก 4 อำเภอของจังหวัดสงขลา ได้แก่ เทพา จะนะ สะบ้าย้อย และนาทวีในปัจจุบัน ทั้งนี้ มีการสันนิษฐานในหมู่นักวิชาการประวัติศาสตร์บางส่วนว่าอาจจะ

ครอบคลุมบริเวณพื้นที่มากกว่านี้ (รายงานผลการศึกษาคณะกรรมธิการวิสามัญพิจารณาศึกษาปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ สภาผู้แทนราษฎร 2552, ภาคผนวก)

อย่างไรก็ตาม แม้จะถือว่าปัญหากลุ่มบุคคลที่แสวงประโยชน์จากสถานการณ์ความขัดแย้ง ไม่ว่าจะในรูปแบบของธุรกิจผิดกฎหมาย หรือ การหาประโยชน์จากงบประมาณแผ่นดินนี้เป็นปัญหาสำคัญในพื้นที่ที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไข แต่ก็มีได้มีความสำคัญในลำดับแรก และที่สำคัญคือ มิได้เกี่ยวข้องกับงานของสันติวิธี กล่าวคือ ไม่ใช่ปัญหาความขัดแย้งที่ต้องได้รับการแก้ไขด้วยสันติวิธี หากแต่เป็นการกระทำผิดกฎหมายในลักษณะความอาญาที่ไม่จำเป็นต้องทำความเข้าใจถึงสาเหตุรากเหง้าของการกระทำ ทางออกในการแก้ไขปัญหาต่อกลุ่มนี้ จึงต้องจัดการตามกฎหมายอย่างเด็ดขาดเพียงอย่างเดียว ไม่จำเป็นต้องมีการพูดคุยเพื่อรับฟัง ทำความเข้าใจ หรือหาทางออกร่วมกันแต่อย่างใด ในขณะที่กลุ่มบุคคลที่แสวงประโยชน์จากสถานการณ์นั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มอิทธิพลที่ดำเนินธุรกิจผิดกฎหมายในพื้นที่ และกลุ่มบุคคลที่หาประโยชน์จากงบประมาณแผ่นดิน ซึ่งกลุ่มอิทธิพลที่ดำเนินธุรกิจผิดกฎหมายในพื้นที่ คือ ขบวนการค้ายาเสพติด และกลุ่มลักลอบขนสินค้าหนีภาษี มีส่วนในการก่อเหตุรุนแรงและส่งผลกระทบต่อความขัดแย้งขยายตัวด้วย ซึ่งในบางครั้งก็เป็นการร่วมมือกันกับกลุ่มขบวนการต่อสู้ที่ป่าดงบางส่วนในลักษณะที่สมประโยชน์ต่อกัน โดยกลุ่มนี้มีเป้าหมายเฉพาะเพื่อแสวงประโยชน์ทางธุรกิจจากระบบ ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้น

ผู้วิจัยเล็งเห็นว่า การสร้างสันติสุข จะเป็นปัจจัยที่ทุกสังคม / ชุมชนในยุคปัจจุบัน และในสังคมอนาคต ต่างก็พึงปรารถนาให้เกิดสันติสุขร่วมกัน มีการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน หมู่บ้าน ที่มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ และมีความสามัคคีในชุมชนแม้ว่าจะมีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน สามารถก้าวข้ามผ่านความขัดแย้งด้วยการใช้สันติวิธีในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนทำให้ชุมชนเกิดสันติภาพและสันติสุขเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน คำถามมีว่า ทำอย่างไร ที่ชุมชนสามารถก้าวข้ามความขัดแย้ง เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ และสามารถพัฒนาเป็นชุมชนสันติสุข ตามที่สังคมปรารถนา การถอดบทเรียนชุมชนที่ประสบความสำเร็จที่สามารถใช้กระบวนการสร้างสันติสุข ก้าวข้ามผ่านความขัดแย้ง และสลายความขัดแย้งให้เป็นชุมชนที่ประสานสามัคคี รักษาประโยชน์ส่วนรวม เกื้อกูลกันด้วยวัฒนธรรมแห่งเมตตาและวัฒนธรรมแห่งปัญญา เพื่อสะท้อนให้เห็น แนวทางกระบวนการสร้างสันติสุขที่นำพาชุมชนให้เกิดสันติภาพได้ กล่าวได้ว่า พื้นที่ชุมชน ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้ง 3 จังหวัด นับว่าสามารถเป็นตัวอย่างในการศึกษาถอดบทเรียน ชุมชน ในการสร้างสันติสุข ที่สามารถสะท้อนให้เห็นการพัฒนามนุษย์ให้เข้าถึงชีวิตที่สะอาดทั้งทางกาย พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา อันเป็นรากฐานหรือพื้นฐานความดีงามและเป็นปัจจัยสำคัญในการเข้าถึง สันติสุข ส่งผลให้เกิดสันติสุข สันติภาพภายใน คือ การพัฒนาตนเองและสันติสุข สันติภาพนอก คือ ความสัมพันธ์ที่ดีในการ อยู่ร่วมกันเป็นสังคมที่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติท่ามกลางความแตกต่างได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาถอดบทเรียนวิถีการดำเนินชีวิตของสตรี ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังกล่าว เพื่อศึกษาถึง กระบวนการสร้างสันติสุข ในระดับชุมชน หมู่บ้าน มีองค์ประกอบปัจจัยใด ที่เกี่ยวข้อง และวิถีการเข้าถึงสันติสุขในระดับชุมชน หมู่บ้าน นั้น ควรเป็นอย่างไร ซึ่งจะเป็นแนวทางที่สามารถนำมาพัฒนาหมู่บ้าน ชุมชน ที่เป็นรากฐานสำคัญที่จะทำให้ประเทศชาติมีความเข้มแข็งและเกิดสันติสุขได้อย่างยั่งยืน อีกทั้งยังเป็นต้นแบบแนวทางให้หน่วยงาน องค์กร และแวดวงการศึกษาหรือผู้สนใจงานด้านสันติภาพได้ศึกษาเรียนรู้เพื่อนำไปพัฒนากระบวนการสร้าง สันติภาพได้อย่างสร้างสรรค์สืบต่อไป ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัย เรื่อง “บทบาทสตรีในการสร้างสันติสุขในพื้นที่สามจังหวัด ชายแดนภาคใต้” และการ

ถอดบทเรียนสตรีกับการมีส่วนร่วมการสร้างสันติสุขในจังหวัดชายแดนใต้ เพื่อค้นหาแนวทางและวิธีการสร้างสันติสุข ที่สตรีเหล่านี้ได้นำหลักสันติสุขมาใช้ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในชุมชน

2. คำถามการวิจัย

1. สภาพบทบาทของสตรีในการสร้างสันติสุข ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีลักษณะความสอดคล้องกับสภาพของปัญหาในพื้นที่อย่างไร
2. ในการขับเคลื่อนกิจกรรมของสตรีเพื่อให้ชุมชนสันติสุขในเขตพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้น มีการขับเคลื่อนผ่านกลไก และช่องทางต่างๆ ที่มีอยู่อย่างไร และการดำเนินการดังกล่าว มีปัญหา อุปสรรคอย่างไร
3. เพื่อให้บทบาทของสตรีในการเสริมการสร้างสันติสุขในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นควรจะเป็นอย่างไร

3. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษา สภาพ บทบาทของสตรีในการสร้างสันติสุข ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อบทบาทของสตรีในการเสริมสร้างสันติสุขในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
3. เพื่อศึกษากลไกบทบาทของสตรีในการเสริมสร้างสันติสุขในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

4. ศึกษาค้นคว้าแนวคิดทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดที่ใช้เป็นตัวแปร กรอบแนวคิดในการดำเนินการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิด และทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากตำราและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 4.1 แนวคิด เกี่ยวกับ กระบวนการ โครงสร้าง
- 4.2 แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับ การสร้างพลังอำนาจของสตรี
- 4.3 แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับ ประชาสังคม
- 4.4 แนวคิดเกี่ยวกับการ สร้างความสุขในสังคม ชีวิตเพื่อสันติสุขและสันติภาพ
- 4.5 แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายการบริหารราชการ จังหวัดชายแดนภาคใต้

4.1 แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการโครงสร้าง

เป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยการก่อรูปความสัมพันธ์ของโครงสร้างทางสังคมซึ่งเป็นทั้งผลลัพธ์ และวิธีการให้ ผู้กระทำ การแสดงพฤติกรรม หรือกระทำการต่าง ๆ อันเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่าง โครงสร้าง และผู้กระทำการใน รูปแบบของทวิภาวะของ โครงสร้าง ทฤษฎีดังกล่าว ถือได้ว่าเป็น ทฤษฎีร่วมสมัย และยังคงเป็นข้อถกเถียงในทาง สังคมวิทยา มาจนถึงปัจจุบันว่าแท้จริง แล้วมนุษย์มีอิสระในการกระทำอย่างเสรี หรือถูกโครงสร้างกำกับควบคุมกัน แน่ โดย Rob Stones (2005) วิเคราะห์ 4 ด้านที่แยกจากกันแต่เชื่อมโยงกันที่ก่อให้เกิดผลลัพธ์ คือการกระทำนั้น ว่ามี โครงสร้างภายนอก โครงสร้างภายใน ตัวผู้กระทำ และผลลัพธ์ กล่าวคือ ด้านแรกโครงสร้างภายนอกนั้น เป็นเงื่อนไข ของการกระทำ เป็นทวิภาวะ ด้านที่สองโครงสร้างภายในนั้นอยู่ในตัวผู้กระทำการ ซึ่งแบ่งออกเป็นสอง องค์ประกอบ คือ ความรู้เฉพาะที่เกี่ยวกับ โครงสร้างภายนอกหรือสถานการณ์ และทักษะของผู้กระทำที่สั่งสมมา ด้านที่สามตัวผู้กระทำ ซึ่งเป็นผู้ที่ตัดสินใจว่าจะกระทำการอย่างไรออกไป บนฐานความเชื่อ ความรู้ และทักษะที่สั่ง

สมมา เป้าหมาย การหวังผลที่ได้ รวมไปถึงกลยุทธ์ของชุดของการกระทำ ซึ่งนำไปสู่ด้านที่สี่ คือ ผลลัพธ์ของการกระทำ จากนั้น ผู้กระทำก็จะเรียนรู้ สังเกตความรู้และทักษะในตัวเองโดยอัตโนมัติ โดยในบางครั้ง ผู้กระทำอาจจะไม่ได้คาดหวังว่าผลลัพธ์จะออกมาในรูปแบบใด แต่เมื่อผลลัพธ์ออกมาแล้ว ผู้กระทำเองก็เรียนรู้ และกระบวนการโครงสร้างก็ดำเนินต่อไป สร้างโครงสร้างการกระทำใหม่เพื่อผลลัพธ์ตามเป้าหมาย

4.2 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพลังอำนาจของสตรี

ทฤษฎีการสร้างพลังอำนาจ เสนอแนะว่า การสร้างพลังอำนาจจักเกิดขึ้นได้ต้องมีการเชื่อมโยงความรู้สึกว่าตนเองมีความสามารถเข้ากับจิตสำนึกเชิงวิพากษ์และการกระทำทางสังคมที่มีประสิทธิผลอย่างจริงจัง การพัฒนาจิตสำนึกเชิงวิพากษ์หรือการปลุกจิตสำนึกนั้นเป็นกระบวนการในการเพิ่มพูนความตระหนักรู้ว่า โครงสร้างทางการเมือง นั้นได้ส่งผลกระทบต่อประสบการณ์ของปัจเจก และของกลุ่ม ตลอดจนทำให้ปัจเจกบุคคล และกลุ่มรู้สึกไร้อำนาจ-อย่างไร ซึ่ง Gutierrez (1990) เห็นว่า จิตสำนึกเชิงวิพากษ์ นั้น จะครอบคลุมองค์ประกอบการสำนึกสามองค์ประกอบ ได้แก่ (1) การกำหนดรู้ว่าสภาพการณ์ของตนเองมีความเหมือนกันกับบุคคลอื่น ๆ ในสังคมอย่างไร (2) การลดการปรักปรำตำหนิหรือลงโทษตนเองสำหรับเหตุการณ์ในอดีตที่ผ่านมา และ (3) การมีความรู้สึกว่ามีอิสรเสรีในการดำเนินชีวิต (Robbins, Chatterjee & Canda, 1998, p. 91) จุดแข็งที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของทฤษฎีการสร้างพลังอำนาจ ได้แก่ การให้ความสนใจกับพลังทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่นำไปสู่การผลิต ความไม่เสมอภาค เท่าเทียมและการกดขี่ เช่นเดียวกับการผลิต โอกาสในการปลดปล่อย ทฤษฎีการสร้างพลังอำนาจ เหล่านี้ ไม่เพียงแต่อธิบายพลวัตของอำนาจ และการกดขี่ ทว่า ยังชี้ทางออกของการกระทำ เพื่อปลดปล่อย และการกระทำเพื่อสร้างพลังอำนาจ อีกด้วย อย่างไรก็ตาม มีผู้วิจารณ์ทฤษฎีการสร้างพลังอำนาจ เหล่านี้ ในแนวทางที่เน้นการทำความเข้าใจเป็นพิเศษ กับการกดขี่ และการปลดปล่อย การที่ทฤษฎีการสร้างพลังอำนาจเสนอแนะ โดยนัยยะว่า คนที่จะเข้าใจทฤษฎีนี้ ได้ จะต้องเป็นผู้ที่เคยผ่านประสบการณ์ผ่านการกดขี่มาแล้วโดยตรง เท่านั้น

4.3 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับประชาสังคม

แนวคิดประชาสังคม ในยุคปัจจุบัน ได้มีพัฒนาการและการขยายขอบเขตในการศึกษาไปอย่างมาก ตัวอย่างที่สำคัญ ได้แก่ การมองบทบาทของประชาสังคมว่า เป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนผ่านไปประชาธิปไตย และการสร้างความมั่นคง และยั่งยืนให้กับประชาธิปไตย การมองประชาสังคมควบคู่กับการเกิดขึ้นมาของตัวแสดงสำคัญทางสังคม และการเมืองในยุคปัจจุบัน นั่นคือ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม การเชื่อมโยงแนวคิดประชาสังคมเข้ากับแง่มุมของการพัฒนาผ่านทางแนวคิดทุนทางสังคม และการขยายมุมมองของแนวคิดประชาสังคมเข้ากับปริภูมิระหว่างประเทศผ่านแนวคิดประชาสังคมระดับโลก

4.4 แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความสุขในสังคม

ความสุขในสังคม เป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องช่วยกันสร้างในเบื้องต้นบุคคลจำเป็นต้องมีหลักในการดำเนิน ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่าน ได้กล่าวสรุป องค์ประกอบหลักของความสุขในสังคม ไว้ว่าจะต้องอาศัยองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ ความศรัทธาในศาสนาที่ตนนับถือ การมีความคิดที่เป็นอิสระ และการมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลาย กล่าวคือ (1) ความศรัทธาในศาสนาที่ตนนับถือ ศาสดาของศาสนาทั้งหลายล้วนมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างสันติสุข ขึ้นในมวลหมู่ของมนุษยชาติทั้งสิ้น (2) การมีความคิดเป็นอิสระคือความเป็นอิสระจากวัตถุและความเป็นอิสระจากกิเลส การมีความคิดเป็นอิสระจากวัตถุก็คือ มนุษย์จะต้องกำหนดความต้องการวัตถุไว้ที่ความพอดีอย่างแท้จริง ซึ่งจะต้องอาศัยปัญญา มองเห็นคุณค่าแท้ คุณค่าเทียมของวัตถุ สำหรับความเป็นอิสระจากกิเลส ก็คือมี

สติปัญญาเท่าทันความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่เข้ามายึดครองจิตใจเป็นครั้งคราว และสามารถพัฒนายกระดับจิตใจของตนเองให้สูงขึ้น (3) การมีความรัก ความเมตตา ต่อเพื่อนมนุษย์ และสรรพสิ่งทั้งหลาย สิ่งที่เป็นตัวเสริมความรัก ความเมตตา ถ้าบุคคลสามารถเข้าใจถึงองค์รวมซึ่งเป็นเรื่องการมองสรรพสิ่งต่าง ๆ เป็นระบบ บุคคลจะเปลี่ยนวิธีคิด จากการยึดเอาตนเองเป็นศูนย์กลาง เปลี่ยนเป็นให้ความสำคัญต่อบุคคลอื่น และสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะส่งผลให้พฤติกรรมการณ์ดำเนินชีวิตของบุคคลได้มีการปรับเปลี่ยนตามไปด้วย

5. วิธีการดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ด้วยวิธีการศึกษาการวิเคราะห์ถึงบทบาทสตรีในการสร้างสันติสุขในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้” เพื่อสืบหาคำตอบของคำถามการวิจัย 3 ประเด็น คือ (1) สภาพบทบาทของสตรีในการสร้างสันติสุข ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีลักษณะความสอดคล้องกับสภาพของปัญหาในพื้นที่อย่างไรบ้าง (2) ในการขับเคลื่อนกิจกรรมของสตรีเพื่อให้ชุมชนสันติสุข ในเขตพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้น มีการขับเคลื่อนผ่านกลไก และช่องทางต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างไร และการดำเนินการดังกล่าวมีปัญหา อุปสรรคอย่างไร (3) แนวโน้ม บทบาทของสตรีในการเสริมสร้างสันติสุขในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะเป็นอย่างไร

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ เอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง (Documents) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviewing) การสนทนากลุ่ม หรือการสนทนากลุ่มเจาะลึก (Focus group or group discussion) ซึ่งการใช้ทั้ง 3 เครื่องมือ ดังกล่าว เป็นไปตามหลัก Method triangulation (Denzin, 1978, p. 295) ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ศึกษาและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purpose sampling) ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviewing) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) จำนวน 3 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้บริหาร และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กับบทบาทสตรีในการสร้างสันติสุขในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2) กลุ่มสตรีนักรณรงค์ในพื้นที่ หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกิจกรรม หรือโครงการที่เกี่ยวข้องกับบทบาทสตรีในการสร้างสันติสุขในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และ (3) กลุ่มแกนนำ และภาคประชาสังคมในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งการได้มาซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักดังกล่าว ผู้วิจัยได้มาโดยการสุ่มตัวอย่างเฉพาะเจาะจง รวม 3 กลุ่ม ๆ ละ 3-5 คน อนึ่ง ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviewing) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยใช้การสนทนา พูดคุยแบบเป็นกันเอง ทั้งนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ ความจริง และความหมาย จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

สำหรับแนวคิดที่ใช้ประกอบกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) มีเป้าหมายเพื่อการเรียนรู้กระบวนการ (process) จึงให้ความสำคัญกับการตีความ (interpretation) การหาความหมาย (meaning) ของพฤติกรรม ปรากฏการณ์ หรือสถานการณ์ของบทบาทของสตรีในการสร้างสันติสุข ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

6. สรุปผลการวิจัย

ปัญหาความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ถือเป็นปัญหาความมั่นคงของชาติที่สำคัญ รัฐบาลชุดต่าง ๆ ที่ผ่านมาได้พยายามปรับเปลี่ยนนโยบายการแก้ไขปัญหาให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในพื้นที่มาโดยตลอด โดยเฉพาะแนวคิดการพูดคุยกับกลุ่มที่มีความคิดเห็นและอุดมการณ์แตกต่างจากรัฐเพื่อแก้ไขปัญหาความรุนแรงในพื้นที่เหตุการณ์ที่ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการพูดคุยเพื่อสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างเป็นทางการ เกิดขึ้นเมื่อ

วันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2556 ระหว่างรัฐบาลไทยกับกลุ่มแนวร่วมปฏิวัติแห่งชาติมาลายูปัตตานี (Barisan Revolusi Nasional Melayu Patani) หรือ BRN แต่การเจรจาดำเนินไปได้ระยะหนึ่งก็ต้องยุติลงโดยยังไม่มีการตกลงใด ๆ ของทั้งสองฝ่าย เนื่องจากมีเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองของประเทศไทยในขณะนั้น (จูปนิย์ เอียดศรีไชย, 2561)

6.1 สถานภาพ บทบาทของสตรีในการสร้างสันติสุข ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

บทบาท หน้าที่ และความสัมพันธ์ระหว่างเพศ ส่งผลให้ผู้หญิงและผู้ชายมีประสบการณ์รวมถึงได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งแตกต่างกัน ส่งผลต่อการให้ผู้หญิงและผู้ชายได้เข้าถึงทรัพยากรและอำนาจในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร เพื่อการแก้ปัญหาความขัดแย้ง และกำหนดนโยบายการสร้างสันติสุข ที่แตกต่างกันด้วย กระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่มีมิติเพศสภาพ เป็นเงื่อนไขสำคัญเบื้องต้นในการจะสร้างความเป็นธรรมทางสังคม เสถียรภาพเชิงโครงสร้างและสันติภาพที่ยั่งยืน (Ropers, 2002) เพราะสังคมที่มีความสงบสันติได้จะต้องสร้างการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ที่ทุกเสียงมีความหมาย และทุกเสียงของกลุ่มทางสังคมจะต้องถูกได้ยิน เพื่อความต้องการจะได้รับการตอบสนอง เพื่อให้ความทุกข์อันเกิดจากการต้องใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งและความรุนแรงยืดเยื้อได้รับการปลดปล่อยในที่สุด

การนำเสนอในส่วนนี้ผู้วิจัยต้องการที่จะสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นต่อกลุ่มผู้หญิงทุกคน ทุกอาชีพ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้ง ครู ตำรวจ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข นักเรียน นักศึกษา รวมไปถึงประชาชนทั่ว ๆ ไปซึ่งต่างได้รับผลกระทบทั้งภาวะร่างกาย และจิตใจ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งกรณีสูญเสียชีวิตบาดเจ็บสาหัส รวมทั้งต้องพิการ ต้องเป็นหม้ายเพราะสูญเสียสามี ขณะที่ลูกๆ ของพวกเขากลายเป็นเด็กกำพร้าจำนวนเพิ่มมากขึ้นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงอย่างต่อเนื่อง และยาวนานเช่นนี้ ทำให้ผู้หญิงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต้องเปลี่ยนแปลงบทบาทของตัวเองครั้งใหญ่ ผู้หญิงหลายคนต้องกลายเป็นหัวหน้าครอบครัว จากกรณีสามีเสียชีวิต แม้จะเป็นหม้ายแต่ชีวิตจะต้องดำเนินต่อไป และเมื่อถึงจุดหนึ่งผู้หญิงเหล่านี้ จึงจำเป็น “ต้องลุกขึ้นสู้” ขณะเดียวกันพวกเขาก็กลายเป็นทั้งพ่อและแม่ เป็นผู้หารายได้หลักเลี้ยงครอบครัว เป็นผู้ต่อรองกับอำนาจรัฐ และความอยู่ดีศรีธรรมที่เกิดขึ้นกับครอบครัว

ทุนทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคมที่เราสามารถเรียกเอาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากมันได้ ตัวอย่างของทุนทางสังคมที่มักถูกกล่าวถึงคือ ความเชื่อถือไว้วางใจกัน (trust) เครือข่าย (network) สถาบัน (institution) ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคมนั้นรูปแบบใดที่เป็นทุนทางสังคมนั้นซึ่งอาจพิจารณาได้ง่าย ๆ ว่า ทำายที่สุดแล้วสิ่งนั้นจะสามารถให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับเราได้หรือไม่นั่นเอง ทุนทางสังคมในที่นี้ เป็นทุนที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน กิจกรรมร่วมมือกัน ยังมีมากเท่าไรก็อาจเป็นผลดีในแง่ที่ว่าเกิดการเรียนรู้ รับรู้ และส่งผ่านข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน ทำให้เกิดคุณค่าบางอย่างที่สามารถยึดโยงและยอมรับร่วมกัน ซึ่งคุณค่าอันนั้นนั่นเองที่ส่วนหนึ่งเราสามารถเรียกเอาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากสิ่งนั้นได้

ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นมุสลิม ผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ส่วนใหญ่ จึงเป็นผู้หญิงมุสลิม บริบทเงื่อนไขสำคัญทางสังคมและวัฒนธรรมที่นำมาสู่การเปลี่ยนผ่านจากเหยื่อสู่การทำงานการสร้างสันติสุขของผู้หญิงมุสลิม ประกอบด้วย การใช้ทุนที่มีอยู่เดิมจากการยึดถือและปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม และการมีความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างสมาชิกในครอบครัวและชุมชน การใช้ทุนทางสังคมใหม่เกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนต่าง ๆ ท่ามกลางความรุนแรงอันนำไปสู่การเป็นเครือข่ายทางสังคมกับกลุ่มองค์กรภายนอก กลุ่มภาคประชาสังคม เจ้าหน้าที่ทหารและการได้รับโอกาสหรือมีพื้นที่สาธารณะ

เพื่อให้ผู้ได้รับผลกระทบสามารถตระหนัก และแสดงศักยภาพของตนเอง ในขณะที่ความขัดแย้งและความรุนแรงในจังหวัดชายแดนใต้ยังคงดำเนินอยู่ และยังคงส่งผลให้ผู้หญิงหลายคน ต้องสูญเสียสมาชิกเพศชายในครอบครัว อย่างไรก็ตามบทบาทการทำงานด้านสันติภาพ/สันติสุขของผู้หญิงเหล่านี้ ก็ส่งผลต่อการขับเคลื่อนความขัดแย้ง ไปสู่การสร้างสันติภาพ ทั้งการปรับเปลี่ยนจากตนเองในระดับปัจเจกจากเหยื่อมาเป็นผู้นำ การปรับเปลี่ยนบทบาทและความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน มาสู่การเป็นผู้นำ ครอบครัวรวมทั้งผู้นำ ชุมชนในการประสานงานกับเจ้าหน้าที่รัฐและองค์กรภาคประชาสังคม (ฮาฟิสตา สาและ, 2553, น. บทคัดย่อ)

อย่างไรก็ดี สำหรับผู้หญิงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แม้ว่าส่วนใหญ่จะเป็นมุสลิม แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นก็มีได้มีแต่ผู้หญิงมุสลิมอย่างเดียว แต่เป็นผู้หญิงทุกศาสนา ทุกเพศ ทุกวัย การรวมตัวของกลุ่มประชาสังคมผู้หญิงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้เกิดจากการรวมตัว เพื่อเข้ามาขับเคลื่อนการทำงานอันมีจุดประสงค์ร่วมกันในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยการเสริมสร้างศักยภาพให้แก่สมาชิก ผู้มีจิตอาสา ผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ให้ความสนใจในประเด็นปัญหาร่วมกัน โดยกลุ่มประชาสังคมผู้หญิงต่างมุ่งหวังการพัฒนาท้องถิ่นตนเองให้เกิดการพัฒนาความสงบ ความปลอดภัยความมั่นคง และร่วมสร้างสันติสุขให้กับจังหวัดชายแดนใต้

6.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อบทบาทของสตรีในการเสริมสร้างสันติสุขในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

สตรีเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่ทรงคุณค่าและเป็นพลังสำคัญของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและการเมือง การยอมรับบทบาทสตรีจำเป็นต้องเปิดโอกาส การยอมรับ การสนับสนุนให้สตรีสามารถพัฒนาตนเองได้เต็มศักยภาพมีส่วนทำให้เกิดการพัฒนาสังคมโดยรวม จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ พบว่า สำหรับผู้หญิงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แม้ว่าส่วนใหญ่จะเป็นมุสลิม แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นก็มีได้มีแต่ผู้หญิงมุสลิมอย่างเดียว แต่เป็นผู้หญิงทุกศาสนา ทุกเพศ ทุกวัย การรวมตัวของกลุ่มประชาสังคมผู้หญิงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้เกิดจากการรวมตัวเพื่อเข้ามาขับเคลื่อนการทำงานอันมีจุดประสงค์ร่วมกันในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยการเสริมสร้างศักยภาพให้แก่สมาชิกผู้มีจิตอาสา ผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ให้ความสนใจในประเด็นปัญหาร่วมกัน โดยกลุ่มประชาสังคมผู้หญิง ต่างมุ่งหวังการพัฒนาท้องถิ่นตนเองให้เกิดการพัฒนาความสงบ ความปลอดภัยความมั่นคง และร่วมสร้างสันติสุขให้กับจังหวัดชายแดนใต้

นโยบายความมั่นคงแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2558-2562 ได้กำหนดให้ “ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้” เป็นบริบทสำคัญประการหนึ่ง ของความมั่นคงภายในประเทศ โดยระบุว่า “ปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน เป็นปัญหาที่มีพัฒนาการ มีความซับซ้อนละเอียดอ่อน และมีการเชื่อมโยงกันในหลายมิติ โดยมีใจกลางของปัญหา คือ เรื่องอัตลักษณ์ ชาติพันธุ์มลายู ศาสนาอิสลาม และประวัติศาสตร์รัฐปัตตานี โดยการต่อสู้ที่ใช้ความรุนแรงเป็นผลมาจาก คนกลุ่มหนึ่งที่มีอุดมการณ์ต้องการแบ่งแยกดินแดน ได้นำเงื่อนไขอัตลักษณ์เฉพาะมาขยายผลในการใช้ความรุนแรง ทำให้เกิดบรรยากาศความกลัวไม่ไว้ใจ ระหว่างรัฐกับประชาชน และประชาชนกับประชาชนเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ ได้ปรากฏมีปัญหาใหม่ที่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญคือ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาภัยแทรกซ้อน บทบาทของภาคประชาสังคม โดยเฉพาะเยาวชนที่เห็นต่างจากรัฐ และถูกดึงเข้ามามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของผู้เห็นต่างจากรัฐ การเข้ามามีบทบาทและการแทรกแซงขององค์กรระหว่างประเทศ ที่เป็นการเพิ่มความซับซ้อนของปัญหามากยิ่งขึ้น (ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้, 2558)

การขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเป็นการดำเนินการที่สำคัญในการพัฒนาและยกระดับประเทศให้เป็นประเทศรายได้สูงที่มีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง เป็นการวางรากฐานที่มั่นคงให้กับเศรษฐกิจไทยในอนาคต โดยการส่งเสริมเศรษฐกิจระดับชุมชนท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็ง มีศักยภาพในการแข่งขันสามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งจะช่วยก่อให้เกิดการยกระดับมาตรฐานการครองชีพและความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนให้ดีขึ้น และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจน ความเหลื่อมล้ำ และความไม่เสมอภาคตามเป้าหมายการพัฒนาของยุทธศาสตร์ชาติ โดยเฉพาะด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม เพื่อให้ทุกคนได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ผ่านการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและพฤติกรรม และด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน โดยการพัฒนาและส่งเสริมการสร้างมูลค่าสินค้าเกษตรเพื่อสร้างรายได้ให้เกษตรกรและการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในการพึ่งพาตนเอง

นอกจากผลกระทบที่เป็นความสูญเสียในชีวิตและทรัพย์สินแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สุขภาพ คุณภาพชีวิต และการพัฒนาในพื้นที่ เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคม เป็นการรวมตัวกัน เพื่อต้องการมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในชายแดนใต้ รวมทั้งได้สร้างเครือข่ายให้เกิดการพัฒนาศักยภาพ โดยรวมตัวกันตั้งแต่ก่อนที่จะมีระบบการเยียวยาจากภาครัฐ ดำเนินการในรูปแบบการสงเคราะห์ ช่วยเหลือ มีการจัดตั้งกองทุนการศึกษา ให้กับเด็กที่ได้รับผลกระทบก่อนที่รัฐบาลจะเข้ามาช่วยเหลือ มีการตั้งกลุ่มบำบัดผู้ได้รับผลกระทบ เมื่อชุมชน/องค์กรเข้มแข็งมากขึ้นแล้ว ก็ได้พัฒนาไปสู่การเยียวยา ช่วยเหลือกันเอง ปกป้องสิทธิผู้ได้รับผลกระทบ และนำมาสู่การพัฒนาแกนนำสตรี ที่มีความเข้มแข็ง พัฒนารูปแบบของการเป็นคนกลาง ในการเชื่อมประสาน ระหว่างหน่วยงานภาครัฐบาลกับภาคประชาชน ซึ่งทำให้ผู้หญิงเป็นคนกลางคลี่คลายความขัดแย้ง ได้เป็นอย่างดี

6.3 วิเคราะห์แนวโน้ม บทบาทของสตรีในการเสริมสร้างสันติสุขในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

การพัฒนาสตรีภายใต้กระแสความเท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิง มักเผชิญกับปัญหา และอุปสรรคต่าง ๆ โดยเสมือนว่า ประเด็นเรื่องการพัฒนาสตรี นั้น จำเป็นต้องได้รับการยอมรับจากมหาชน ปัจจุบันเรื่องการพัฒนาสตรีตกอยู่ในสถานการณ์ที่ถูกมองจากสายตามหาชนท่ามกลางมายาคติที่สังคมมีต่อเรื่องเพศและต่อแนวคิดสตรีนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเรื่องกระบวนการสร้างความเป็นธรรมทางเพศก็มีได้หยุดอยู่กับที่ กระแสการพัฒนาสตรีได้มีลักษณะของความเป็นพลวัต (dynamic) ซึ่งองค์กรผู้หญิงมีพัฒนาการแบบเชี่ยวชาญลงลึก ขณะเดียวกันก็แผ่ขยายความร่วมมือเป็นเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทั้งนี้ รวมถึงมีการพัฒนายุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวที่สอดคล้องกับเงื่อนไขทางโครงสร้างดังกล่าว รวมทั้งพัฒนาไปสู่การตอบสนองประเด็นปัญหาใหม่ ๆ เพื่อสร้างความเป็นธรรมทางเพศควบคู่ไปกับความเป็นธรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ความพยายามที่จะใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อตั้งคำถามเรื่องความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเพศ และต่อต้านการกดขี่ทางเพศ เกิดขึ้นเป็นวงกว้างในยุค โลกาภิวัตน์โดยส่วนใหญ่เกิดขึ้นนอกกระบวนการเมืองที่เป็นทางการผ่านเวทีทางสังคมที่สร้างขึ้น

เมื่อก้าวถึงเรื่องความมั่นคงสันติสุข โดยทั่วไป ย่อมต้องนึกถึงความมั่นคงทางกายภาพ และมักจะพิจารณาว่าเป็นเรื่อง หน้าที่และอำนาจของฝ่ายความมั่นคง ซึ่งผู้ชายเป็นผู้มีบทบาทที่สำคัญในการทำหน้าที่สร้างความมั่นคงทางกายภาพ ดังกล่าว แต่ในสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำให้เห็นว่า ผู้หญิง และผู้ชายในพื้นที่สามารถมีส่วนร่วมในการสร้างสันติภาพ ซึ่งนำไปสู่ความมั่นคงในที่สุด และดูเหมือนว่า สถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะส่งผลหรือบริบททางบวก หรือเอื้อให้ผู้หญิงได้มีโอกาสทำงานมากกว่าผู้ชาย เพราะ

สถานการณ์ที่ผ่านมามีผู้ชายมักจะเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบที่รุนแรงและไม่มีโอกาสมากนักที่จะเข้ามาทำงานในการสร้างสันติภาพอันนำไปสู่ความมั่นคงในที่สุด โดยที่เห็นว่า “การส่งเสริมความต่อเนื่องของกระบวนการพูดคุยเพื่อสันติสุข เพื่อแสวงหาทางออกจากความขัดแย้งและความรุนแรง โดยเฉพาะการพูดคุยเพื่อสันติสุขกับผู้เห็นต่างจากรัฐบาลทั้งในพื้นที่และในต่างประเทศ

การพัฒนาบทบาทสตรีของไทย มีการพัฒนาก้าวหน้าไปได้ระดับหนึ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับสถานการณ์ก่อนที่จะเริ่มกิจกรรมการพัฒนาสตรีตามแผนพัฒนาสตรีฯ ฉบับต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ผลที่เห็นเด่นชัดจากการส่งเสริมสนับสนุน กิจกรรมการพัฒนาสตรีในภาครัฐ และการตื่นตัวขององค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งชุมชนระดับต่าง ๆ ในปัจจุบันประเทศไทยมีประชากรที่เป็นสตรีมากกว่าบุรุษเล็กน้อย และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้น จากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และทางการแพทย์ ส่งผลให้สตรีมีอายุขัยเพิ่มขึ้น อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จึงพบว่า มีจำนวนสตรีที่เป็นหัวหน้าครัวเรือน หรือเป็นหม้ายและสตรีสูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่การที่จำนวนประชากรสตรีที่มีมากกว่าบุรุษ ไม่ได้หมายความว่า การที่สตรีจะได้รับโอกาสทางสังคม การศึกษา และการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเท่าเทียมกับบุรุษแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามสังคมไทยยังคงเผชิญกับปัญหาความไม่เสมอภาคระหว่างหญิงชาย ซึ่งยังเป็นผลมาจากการที่คนในสังคมบางส่วนยังมีเจตคติว่า สตรีมีความสามารถน้อยกว่าบุรุษ และปลูกฝังให้สตรีเป็นผู้ตามเป็นช้างเท้าหลังเสมอส่งผลให้สตรีตกเป็นเหยื่อความรุนแรง ขาดโอกาส และการยอมรับในการเข้าร่วมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยเฉพาะการเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองและตำแหน่งการตัดสินใจในระดับสูง

นอกจากนี้ยังมีปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นจากกระแสการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ปัญหาความมั่นคง เทคโนโลยีการติดต่อสื่อสาร และสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อสวัสดิภาพความมั่นคงปลอดภัย โอกาส สิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และคุณภาพชีวิตของสตรี โดยเฉพาะสตรีในพื้นที่ชนบท และสตรีที่จัดในกลุ่มเป้าหมายพิเศษต่าง ๆ การพัฒนาสตรีในจังหวัดชายแดนใต้ ได้ขยายผลตามแผนการพัฒนาสังคมมาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว โดยขยายผลในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม ด้านการเมืองการปกครอง และด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งในแต่ละด้านประสบผลสำเร็จไม่เท่ากันมากบ้างน้อยบ้าง จากการที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการทบทวนวรรณกรรม เอกสาร งานวิจัย บทความเกี่ยวกับสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงสะท้อนภาพสถานการณ์ข้อเท็จจริงว่า ผู้หญิงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีบทบาท และหน้าที่ที่สำคัญ ทั้งด้านเศรษฐกิจ และสังคม ก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบ และเมื่อเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบ ผู้หญิงทั้งในฐานะประชาชน หรือเจ้าหน้าที่รัฐ ก็แสดงบทบาทที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น จนเป็นที่ปรากฏ และรับรู้กันโดยทั่วไป ทั้งในระดับพื้นที่และประเทศ และสังคม โดยเฉพาะบทบาทในการเยียวยาฟื้นฟู และคลี่คลายสถานการณ์ รวมทั้งเป็นผู้สร้างสันติภาพ และลดความรุนแรงของปัญหา อันจะนำไปสู่ความมั่นคงของประเทศ ต่อไป รวมทั้งได้พบข้อสังเกตที่มีนัยสำคัญของบทบาทผู้หญิงในพื้นที่ชายแดนใต้ ในการสร้างความมั่นคงปลอดภัยพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งบทบาทของผู้หญิงในพื้นที่ชายแดนใต้ ควรจะได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนเป็นอย่างดี

7. บทสรุปและอภิปรายผล

ความพยายามที่จะใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อตั้งคำถามเรื่องความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเพศและต่อต้าน การกดขี่ทางเพศเกิดขึ้นในสังคมไทยตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตย ความพยายามเหล่านี้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นนอกระบบการเมืองที่เป็นทางการ ผ่านเวทีทางสังคมที่

สร้างขึ้นโดยผู้หญิงและผู้ชายที่ต้องการกระตุ้นจิตสำนึกและเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การใช้สื่อสิ่งพิมพ์ และวรรณกรรม การจัดตั้งองค์กรผู้หญิง การรวมตัวกันสร้างวาระทางการเมืองผ่านขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อผลักดันให้เกิดการบัญญัติ และปรับปรุงกฎหมาย การตรวจสอบ การดำเนินงานของกลไกรัฐเพื่อส่งเสริมความก้าวหน้าของผู้หญิงท่ามกลางมายาคติที่สังคมมีต่อเรื่องเพศและต่อแนวคิดสตรีนิยม กระบวนการสร้างความเป็นธรรมทางเพศก็มิได้หยุดอยู่กับที่ องค์กรผู้หญิงมีพัฒนาการแบบเชี่ยวชาญลงลึก ขณะเดียวกันก็แผ่ขยายความร่วมมือเป็นเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านโครงสร้างและวัฒนธรรม มีการพัฒนายุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวที่สอดคล้องกับเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งขยับไปสู่การตอบสนองประเด็นปัญหาใหม่ๆ เพื่อสร้างความเป็นธรรมทางเพศ ควบคู่ไปกับความเป็นธรรมทางสังคม

ในปัจจุบัน ความท้าทายที่ผู้หญิงไทยกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบันอันเกิดจากความขัดแย้งทางสังคมการเมือง และทรัพยากรสิ่งแวดล้อมนั้นมีความซับซ้อน และบีบคั้นผู้หญิงกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงที่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจและเข้าไม่ถึงการจัดสรรทรัพยากรและการกำหนดนโยบายทางการเมือง ทำให้ต้องก้าวออกมารวมกลุ่มกันเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องสิทธิของตนเอง แนวคิดสตรีนิยมจึงยังมีความจำเป็นและมีได้จำกัดอยู่แค่การเป็นเครื่องมือเพื่อเรียกร้องสิทธิสตรีเท่านั้น หากจำเป็นต้องพัฒนาไปสู่การแปลข้อเรียกร้องและความต้องการของผู้หญิงกลุ่มต่างๆ ให้เป็นวาระทางสังคมการเมืองและมีพลังที่จะต่อรองทางการเมืองได้เพื่อให้ผู้หญิงและเพศหลากหลายทุกกลุ่มสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรีและพ้นจากการถูกเลือกปฏิบัติที่ปวง

สถานการณ์ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและกระจายเกิดผลกระทบ ไปยังผู้คนแทบทุกกลุ่ม ทั้งตำรวจ ทหาร อาสาสมัคร ครู นักเรียน ชาวบ้าน ฯลฯ โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงที่เป็นคนสำคัญของครอบครัว เนื่องจากผู้หญิงจำนวนมากในพื้นที่ต้องเป็นหม้ายเนื่องจากสามีเสียชีวิต และต้องเผชิญกับชะตากรรมที่ต้องดูแลครอบครัวเพียงลำพัง นอกจากนี้ยังมีอีกจำนวนมากที่เสียชีวิตและได้รับบาดเจ็บเอง นอกจากผลกระทบที่เป็นความสูญเสียในชีวิตและทรัพย์สินแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สุขภาพ คุณภาพชีวิตและการพัฒนาในพื้นที่เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมฯ ทำให้เกิดการรวมตัวกันขึ้น เพื่อต้องการมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในชายแดนใต้ รวมทั้งได้สร้างเครือข่ายให้เกิดการพัฒนาศักยภาพ โดยรวมตัวกันตั้งแต่มาระบบการเยียวยาจากภาครัฐ ดำเนินการในรูปแบบการสงเคราะห์ช่วยเหลือ มีการจัดตั้งกองทุนการศึกษาให้กับเด็กก่อนที่รัฐจะเข้ามาช่วยเหลือ มีการตั้งกลุ่มบำบัดของผู้ได้รับผลกระทบ จากนั้นเมื่อเข้มแข็งมากขึ้นก็พัฒนาไปสู่การเยียวยาช่วยเหลือตนเอง ปกป้องสิทธิผู้ได้รับผลกระทบ และนำมาสู่การพัฒนาแกนนำสตรีที่มีความเข้มแข็ง พัฒนาระบบการเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมประสานระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับประชาชน ซึ่งทำให้ผู้หญิงเป็นคนกลางคลี่คลายความขัดแย้งได้เป็นอย่างดี จึงขอเรียกร้องต่อทุกภาคส่วน เปิดโอกาสให้ผู้หญิง เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสันติภาพเพิ่มขึ้น เพราะปัจจุบันผู้หญิงไม่ใช่เหยื่อที่รอการเยียวยา แต่ยังสามารถทำอะไรได้มาก ในฐานะที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม

ผู้หญิงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยไม่มีแบ่งแยกว่าจะเป็นใคร แม้ผู้หญิงจะเข้ามาบทบาทอย่างสำคัญมากเพียงไร แต่ก็พบว่านโยบาย มาตรการและข้อเสนอแนะต่อการแก้ไขปัญหาคความไม่สงบยังมีได้ให้ความสำคัญต่อปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้หญิง โดยเฉพาะ หรือยังขาดมุมมองมิติทางเพศ (Gender) ในการจัดทำนโยบาย กำหนดมาตรการ และวิธีการเพื่อยุติความรุนแรง ทั้งที่ สถานะ บทบาทผลกระทบต่อผู้หญิงและผลกระทบที่เกิดขึ้น ควรจะได้รับการพิจารณาให้ความสำคัญ และสมควรอย่างยิ่งที่จะทำให้ประเด็นผู้หญิง

เป็นตัวชี้วัดความสำเร็จ และความล้มเหลวของการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างมีนัยสำคัญด้วย เนื่องจากทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างยั่งยืน หรือทำให้สันติภาพหรือความมั่นคงที่จะเกิดขึ้นในชีวิต ในครอบครัว ในชุมชน ในสังคม แต่อย่างไรก็ดี ปัจจุบันบทบาทของผู้หญิงในการส่งเสริมความมั่นคงของชาติได้รับการยอมรับโดยคณะรัฐมนตรี โดยได้มีมติ เมื่อเดือนพฤศจิกายน ปี พ.ศ. 2559 เห็นชอบร่าง “มาตรการและแนวปฏิบัติด้านสตรีกับการส่งเสริมสันติภาพและความมั่นคง” (เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้, 2555) โดยอนุวัตตามข้อมติคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติที่ 1325 (มติคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติที่ 1325, ค.ศ. 2000) เกี่ยวกับผู้หญิง สันติภาพ และความมั่นคงโดยรัฐบาลให้คำมั่นว่าจะพัฒนาแผนปฏิบัติการระดับชาติด้านสตรี สันติภาพและความมั่นคง ซึ่งจะมีผลให้หน่วยงานรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องต้องร่วมกันขับเคลื่อนให้เป็นรูปธรรม

ปัจจุบัน บทบาท การทำงานของผู้หญิงภายใต้บริบทของพื้นที่ ในสถานการณ์ความไม่สงบที่ยืดเยื้อและรุนแรงได้สร้างความเสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สินอย่างประเมินค่าไม่ได้ ทำให้ผู้หญิงต้องลุกขึ้นมาหรือบางครั้งถูกผลักดันให้เปลี่ยนบทบาท เมื่อถึงเวลาที่เกิดผลกระทบกับตนเอง ที่จะทำให้ผู้หญิงก้าวขึ้นเป็นผู้นำ ครอบครัว ต้องรับภาระในการหารายได้เลี้ยงดูครอบครัว บางส่วนเข้ามาทำงานภาคประชาสังคม จัดตั้งกลุ่ม องค์กร และอาสาสมัคร นำมาสู่บทบาทของผู้หญิงในสามจังหวัดชายแดนใต้ ดังนั้น ผู้หญิงจึงได้รับโอกาสและสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเอง ให้เป็นทั้งผู้นำ ผู้ประสาน ของเครือข่าย ผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ในการพัฒนาผู้หญิงในทุกระดับ โดยจะมีการฝึกอบรมให้ผู้หญิงได้มีการพัฒนาศักยภาพ ผ่านการสนับสนุนของภาคประชาสังคมที่เข้ามาเป็นสื่อกลาง ในการจัดอบรมการให้ความรู้ อาทิ การพัฒนาเครื่องมือตรวจสอบธรรมาภิบาล “บัตรคะแนนศักยภาพชุมชน” เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูลรู้ถึงสิทธิ หน้าที่ของตน และพร้อมที่จะตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล การเข้ารับการศึกษา การเป็นวิทยากร กระบวนการการให้ความรู้เรื่องสิทธิมนุษยชน ส่งเสริมการแก้ไขปัญหาอย่างสันติวิธี เป็นต้น และนำมาสู่การพัฒนาแกนนำ ผู้หญิงที่มีความเข้มแข็ง รวมถึงผู้หญิงได้มีพื้นที่ในการออกสิทธิ ออกเสียงแสดงความคิดเห็นผ่านเวทีการระดมความคิด เพื่อแก้ปัญหาหารือกันอย่างมีส่วนร่วม ที่สอดคล้องงานรับกับคำบอกกล่าวที่ว่า

“การส่งเสริมศักยภาพให้แก่ผู้หญิงในพื้นที่ชายแดนใต้ ทำให้ผู้หญิงได้มีความกล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออกและพร้อมช่วยเหลือผู้อื่น ได้ สิ่งที่ได้รับจากการเข้าร่วม โครงการที่ผ่านมาเป็นเหมือนวิชาติดตัวที่จะนำ มาปรับใช้ ในชุมชน สังคม ต่อไป รวมถึงเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคม ทางการเมืองที่เปิดกว้างให้ผู้หญิงเกิดการยอมรับ และเข้มแข็งในการทำงาน อีกทั้งเมื่อผู้หญิงและเครือข่ายอื่นๆ ได้มารวมตัวกันเสมือนการเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงเราได้มีเวที หรือศูนย์กลาง ในการออกความคิดเห็นร่วมคิด และพร้อมเป็นกลไกหนึ่งในการขับเคลื่อนการทำงานเพื่อสังคมและได้บอกเล่าปัญหาที่จะนำมาการแก้ไขต่อไป” (นักวิชาการในพื้นที่ชายแดนใต้, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562)

8. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ข้อค้นพบจากการวิจัยที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมาข้างต้น ดังกล่าวนี้ ทำให้เห็นภาพของกระบวนการสร้างสันติสุขในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังขาดผู้หญิงเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการ ทั้งที่ผู้หญิงต้องแบกรับภาระอันเป็น

ผลพวงของปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นตลอดมาทั้งในครอบครัวและพื้นที่สาธารณะ ผู้หญิงมีบทบาทในการเยียวยาบาดแผลทางกายและทางจิตใจของผู้ได้รับผลกระทบ รวมทั้งการเยียวยาความสัมพันธ์ของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เพราะผู้หญิงมีความใกล้ชิดกับครอบครัวและชุมชน ผู้หญิงใกล้ชิดกับเด็กและเยาวชน พลังของผู้หญิงจึงเป็นความหวังหนึ่งที่จะสามารถมีส่วนร่วมในการสร้างความเข้าใจ และฟื้นคืนความสัมพันธ์ในชุมชนและสังคม ให้กลับมาเกื้อกูลต่อกัน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการบ่มเพาะเมล็ดพันธุ์แห่งสันติสุขและการสร้างสันติภาพ ผู้หญิงถือเป็นทรัพยากร และกลไกสำคัญในกระบวนการสันติภาพที่ถูกละเลย โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงชายขอบ หากกระบวนการสันติภาพสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนที่หลากหลาย และนำศักยภาพที่มีอยู่มาใช้อย่างเต็มที่ที่ย่อมนำพาการแก้ปัญหาไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่สร้างสรรค์และยั่งยืน

8.1 ข้อเสนอแนะ ต่อภาครัฐและองค์กรภาคประชาสังคม

เพื่อเป็นสร้างเสริมเกี่ยวกับมิติของเพศสภาพ ความพยายาม และความคิดริเริ่มของผู้หญิง จะช่วยขยายขอบเขตของการสร้างสันติสุขให้กว้างออกไปอีก เพราะผู้หญิงสามารถเข้าถึงกลุ่มและชุมชนต่างๆ ที่ฝ่ายอื่นๆ ที่ไม่อาจเข้าถึงได้ในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ ภาครัฐบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรมีการสนับสนุนผู้หญิงที่ทำงานสร้างสันติสุขอย่างจริงจัง เปิดโอกาสให้เครือข่ายผู้หญิงเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสันติสุข ในระดับลึก เพื่อเสริมพลังการสร้างสันติภาพร่วมกับภาคส่วนต่างๆ ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น กลุ่มที่ทำงานเกี่ยวข้อง ได้แก่ สื่อนักวิชาการ สถาบัน องค์กรภาครัฐ และภาคประชาสังคมในพื้นที่ ควรให้การยอมรับผู้หญิงในฐานะคนทำงานสร้างสันติสุขที่มีศักยภาพ เน้นย้ำภาพลักษณ์ของผู้หญิงในฐานะผู้สร้างสันติสุข ผู้หญิงก็เหมือนผู้ชายคือไม่ได้เป็นนักสร้างสันติสุข มาแต่กำเนิด แต่เกิดจากการพัฒนาทักษะ แสวงหาความรู้ และการลงมือปฏิบัติ ผู้หญิงที่กลายมาเป็นนักกิจกรรมเพื่อสันติสุข นั้น ส่วนสังขมประสบการณ์ ปรับปรุงความรู้ และทักษะ อีกทั้งทำงานในสถานการณ์จริงมาเป็นเวลาหลายปี ฉะนั้นองค์กรผู้หญิง และสถาบันผู้ชำนาญการอื่นๆ ควรจัดให้มีการฝึกอบรม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อเพิ่มความรู้ และทักษะที่จำเป็นเกี่ยวกับสันติภาพ ความมั่นคง และบทบาทหญิงชายให้แก่กลุ่ม-องค์กรผู้หญิงในพื้นที่ เพื่อเพิ่มจำนวนผู้หญิงที่มีความรู้และทักษะเชี่ยวชาญในงานสร้างสันติสุข อันเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้นักท้าวไปมองเห็นบทบาทด้านนี้ของผู้หญิงชัดเจนขึ้น และยอมรับภาพลักษณ์ใหม่ของผู้หญิง ในฐานะผู้มีส่วนร่วมในการสร้างสันติสุขอย่างแท้จริง สนับสนุนให้มีตัวแทนผู้หญิงในการพูดคุยสันติสุข-สันติภาพ ผู้มีบทบาทหลัก ได้แก่ รัฐบาลไทยหรือปาร์ตี้เอ ขบวนการฯ หรือปาร์ตี้บี และผู้อำนวยการความสะอาดการพูดคุย ร่วมกันจัดสรรที่นั่งในการพูดคุยสันติภาพ ให้ผู้หญิงได้มีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการ หรือร่วมกันออกแบบรูปแบบการมีส่วนร่วมที่สามารถผนวกรวมการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังของผู้หญิง เพื่อให้มีหลักประกันว่าเสียงและวาระของผู้หญิงจะเข้าถึง และได้รับความเอาใจใส่ในกระบวนการพูดคุยสันติสุข-สันติภาพ ทั้งนี้อาจพิจารณามาตรฐานสากลเรื่องสัดส่วนตัวแทนผู้หญิงในการพูดคุยที่กำหนดไว้ที่ 30% มาประกอบกับบทเรียนจากต่างประเทศ ที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้หญิงเป็นแนวทาง แล้วนำมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของพื้นที่ชายแดนภาคใต้ ทั้งนี้ เนื่องจากผู้หญิงมิได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนเหนียวแน่น ความชอบธรรมของการเป็นตัวแทนจึงจำเป็นอย่างยิ่ง โดยกลุ่มผู้หญิงอาจจะตั้งตัวแทนคนหนึ่ง ไปเป็นตัวแทนผู้หญิงในพื้นที่ หรืออาจจะหมุนเวียนการเป็นตัวแทนกันไปในกลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้ตัวแทนสามารถเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของกลุ่มผู้หญิงที่หลากหลายด้วย โดยกลุ่มผู้หญิงอาจจัดให้มีเวที และโครงสร้างที่จะสนับสนุนตัวแทนของผู้หญิงโดยให้คำแนะนำและการสนับสนุนอย่างใกล้ชิดจากเครือข่ายผู้หญิง ไม่ว่าจะรูปแบบของการเป็นตัวแทนจะเป็นแบบใด ตัวแทนควรจะเป็นที่ยอมรับของทั้งคณะผู้เจรจาทุกฝ่ายและจากภายในกลุ่มผู้หญิงด้วยตนเอง และควรต้อง

มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของผู้หญิงในกระบวนการสันติภาพและการพูดคุยสันติสุข เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการเพิ่มการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในกระบวนการสันติภาพ จำเป็นต้องจัดทำเวทีปรึกษาหารือระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเพื่อหารือและจัดทำแผนยุทธศาสตร์อย่างรอบคอบและออกแบบรูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้หญิงที่ทุกฝ่ายให้การยอมรับ(โดยเฉพาะภายในกลุ่มผู้หญิงเอง)และเป็นที่น่าสนใจ (ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย) เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้หญิงซึ่งมีได้หลากหลาย ดังที่นำเสนอมาแล้วก่อนหน้านี้ จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมอาจมีได้หลายรูปแบบ สำหรับพื้นที่ชายแดนภาคใต้ ทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ จำเป็นต้องหารือกันอย่างรอบคอบถึงการสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วม เพื่อค้นหาทางเลือกที่ต่างยอมรับและเต็มใจนำมาทดลองใช้ รวมทั้งปรับปรุงแก้ไขจนได้ทางเลือกที่ดีเป็นที่พอใจสูงสุดและสามารถยกระดับการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้หญิงได้อย่างแท้จริง รวมทั้งให้ได้ยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมซึ่งจะเปิดรับผู้หญิงทุกกลุ่มบนฐานที่คำนึงถึงบริบททางวัฒนธรรม สังคมและการเมือง และพลวัตของกระบวนการสันติภาพ

8.2 ข้อเสนอแนะต่อนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศรวมทั้งกลุ่มผู้หญิง

ควรสร้างหลักประกันให้งานสร้างสันติสุขของผู้หญิงให้เกิดความต่อเนื่อง โดยควรต้องมีการจัดทำมาตรการที่เกื้อหนุนให้ผู้หญิงสามารถทำงานสร้างสันติสุขได้อย่างต่อเนื่องในระยะยาวได้ ทั้งนี้ ผลการศึกษายืนยันว่า “เมื่อผู้หญิงมีส่วนร่วมในการทำข้อตกลงสันติสุขอย่างเป็นทางการให้ข้อตกลงนั้นมีโอกาสบรรลุผลสำเร็จมากขึ้น” (Kinmock, 2015) การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากประชาคมระหว่างประเทศ นักวิชาการ องค์กรภาคประชาสังคม ภาครัฐและสื่อ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้ผู้หญิงรักษาบทบาทการเป็นนักสร้างสันติสุขเอาไว้ได้ รวมถึงควรสร้างและสนับสนุนให้สังคมตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของผู้หญิงอย่างต่อเนื่อง ดังที่ Paffenholz (2015) ได้ให้ข้อสังเกตว่า การที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเจรจาจะเปิดรับการมีส่วนร่วมและรับฟังวาระของกลุ่มผู้หญิงนั้น จะต้องมีแรงกดดันทางสังคมและการณรงค์เพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้หญิงได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งจากในและนอกพื้นที่ต้องทำงานอย่างต่อเนื่องเพื่อเพิ่มความชอบธรรม การสนับสนุนและอำนาจต่อรองในเรื่องนี้ ผู้หญิงเองก็จำเป็นต้องคอยขอการสนับสนุนและเครือข่ายในพื้นที่เพิ่มขึ้น เพื่อที่จะมีความจำเป็นต้องใช้แรงกดดันทางสังคมในรูปแบบของปฏิบัติการมวลชนเพื่อปลุกจิตสำนึกสาธารณะและช่วยให้มีการรับฟังและยอมรับความคิดเห็นและผลประโยชน์ของผู้หญิง

8.3 ข้อเสนอแนะต่อองค์กรประชาสังคมในพื้นที่

ควรต้องเปิดโอกาสและส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในองค์กรภาคประชาสังคมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การเปิดรับผู้หญิงเป็นที่ยอมรับของคู่อริทุกฝ่ายในการพูดคุยสันติภาพ องค์กรภาคประชาสังคมจำเป็นต้องทำให้เรื่องบทบาทหญิงชายเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดกระแสหลักให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เนื่องจากองค์กรประชาสังคม ถือว่า เป็นผู้มีส่วนสำคัญในกระบวนการสันติภาพ (Paffenholz, 2015) ถ้าองค์กรประชาสังคม ยอมรับและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการตัดสินใจและมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ก็จะช่วยเป็นหลักประกันการเสริมพลังและศักยภาพให้แก่ผู้หญิงในกระบวนการสร้างสันติสุขด้วย เช่นกัน รวมทั้งการสร้างความเข้าใจร่วมกันว่าประเด็นห่วงใยของผู้หญิงในเรื่องความมั่นคงในชีวิตประจำวันเป็นเรื่องการเมือง ในเบื้องต้น เรื่องที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะต้องเห็นพ้องต้องกันก่อนว่า เรื่องความมั่นคงและสันติภาพเพื่อสันติสุข ที่เป็นประเด็นการพูดคุยอย่างเป็นทางการนั้นไม่ได้มีมิติเดียว คือมิติในทางการทหาร ทว่าความมั่นคงในชีวิตประจำวันของผู้หญิงห่วงกังวล นั้น ก็เป็นเรื่องการเมืองเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ เพราะโดยปกติความห่วงใยของผู้หญิง จะเกี่ยวข้องกับครอบครัว บุคคลใกล้ชิด ความปลอดภัย และความอยู่ดีกินดี

ของชุมชนของตนเอง ซึ่งมักถูกมองว่าเป็นเรื่องส่วนตัว ที่ไม่เกี่ยวกับการเมือง และการเจรจาทางการเมือง เป็นเหตุให้เรื่องของผู้หญิงห่วงใย หรือเป็นปัญหาสำหรับผู้หญิงถูกมองข้ามไป ในการพูดคุยและเจรจาสันติภาพที่เน้นความมั่นคงจากมุมมองของการทหาร จึงจำเป็น ที่คู่กรณีทุกฝ่ายจะต้องมีความเห็นร่วมกันว่า ประเด็นห่วงใยจากผู้หญิง ไม่ใช่เรื่องส่วนตัว แต่เป็นเรื่องการเมือง เช่นกัน ทั้งนี้เพราะปัญหาความขัดแย้งทางชาติพันธุ์และการเมือง จะทำให้ผู้หญิงตกอยู่ในภาวะสับสนเสี่ยงขาดความมั่นคงในชีวิต และทรัพย์สิน อีกทั้งการปฏิบัติการของคู่ขัดแย้งก็รับกวนความปกติสุขโดยตรงต่อวิถีชีวิตและการดำรงชีวิตของผู้หญิง เป็นเหตุให้ผู้หญิงต้องแบกรับภาระเพิ่มขึ้นไม่น้อยไปกว่าที่ผู้ชายต้องแบกรับอยู่เช่นกัน

8.4 ข้อเสนอแนะเพื่อเสริมสร้างบทบาทสตรีในการสร้างสันติสุขในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ในปัจจุบันผู้หญิงมีบทบาทและพลังในการขับเคลื่อนในประเด็นต่าง ๆ เพื่อการลดความขัดแย้ง เช่น การขับเคลื่อนทางการเมือง การขับเคลื่อนกระบวนการนโยบายสาธารณะและโดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมในชุมชนให้เกิดสันติสุขขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าไปมีบทบาทของผู้หญิงทางการเมืองระดับชาติและระดับท้องถิ่น เปรียบเสมือนการปรับโครงสร้างทางสังคมระหว่างหญิงชายให้เกิดความสมดุล เกิดความเชื่อถือเกิดการยอมรับในการเข้าร่วมผลักดันแก้ไขประเด็นขัดแย้งต่างๆ ในสังคมให้มี แนวทางแก้ไขให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี

การสร้างความรู้ในการขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาบทบาทสตรีภายใต้บริบทของความขัดแย้งที่มีผลกระทบ ทั้งในมิติเศรษฐกิจ มิติสังคม มิติการเมือง การปกครอง ตลอดจนมิติการจัดการความรู้ สารสนเทศและเทคโนโลยี ดังกล่าวมาข้างต้นนั้น ผู้วิจัยเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาระบบราชการอย่างจริงจังและต่อเนื่อง จุดเน้นที่ทุก ๆ ภาคส่วนของสังคมโลกต่างให้ความสำคัญ และเตรียมพร้อมรับมือทั้งในระยะสั้นและในระยะยาวให้มีประสิทธิภาพได้นั้น จำเป็นต้องมีการขับเคลื่อนการนำสารสนเทศเข้ามาดำเนินงานอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือ

1) ระบบราชการจำเป็นต้องทำงานโดยยึดหลักการธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน โดยการปรับเปลี่ยนแนวคิดและวิธีการทำงานรูปแบบใหม่เพื่อพลิกรูปแบบการบริหารให้สามารถเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจและเป็นที่ยอมรับของประชาชนได้อย่างแท้จริง ไม่ใช่เน้นรูปแบบระบบราชการแบบเดิม ๆ อำนาจหน้าที่ การบริหารงานของรัฐควรเป็นศาสตร์ที่ปลอดจากค่านิยม โดยมีเป้าหมายหลักของการบริหารคือ ประหยัด และให้ความสำคัญกับปัจจัยภายในองค์กรเป็นหลัก โดยมีการใช้องค์ความรู้ผ่านการสังเคราะห์ความรู้ ควรส่งเสริมเกิดนวัตกรรมการบริหารงานภาครัฐ หมายถึง แนวคิด วิธี และรูปแบบใหม่ ๆ ในการจัดการองค์กร การดำเนินงาน และการให้บริการ อันเป็นผลมาจากการสร้าง พัฒนา เพิ่มพูน ต่อยอด หรือประยุกต์ใช้องค์ความรู้ และแนวปฏิบัติต่าง ๆ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และคุณภาพของการปฏิบัติงานของหน่วยงานภาครัฐ เพื่อนำมาสู่การขับเคลื่อนการดำเนินงานพัฒนาบทบาทสตรี ในการสร้างความสุขในการทำงาน ส่งเสริมสนับสนุนการมีส่วนร่วมจากทุกระดับ รากฐานสำคัญของการพัฒนานวัตกรรมนั้นคือองค์ความรู้ (Knowledge) บุคลากร (People) ที่มีทักษะหรือความสามารถในการประยุกต์ใช้ความรู้

2) ทบทวน/ปรับปรุงโครงสร้าง ด้วยการจัดให้มีการประชุมเพื่อทบทวนบทบาทสตรี ทุกระดับเป็นประจำและต่อเนื่องในพื้นที่ โดยมีการทบทวนทั้งในเรื่องของโครงสร้าง นโยบาย รวมถึงบทบาทหน้าที่สตรีให้เป็นปัจจุบันและถูกต้องตามระเบียบ และมีความสอดคล้องตามตามแผนยุทธศาสตร์ของภาครัฐ รวมถึงการชี้แจงรายละเอียดบทบาทหน้าที่ การร่วมคิด ร่วมทำ เพื่อกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหา และพัฒนาบทบาทสตรีในพื้นที่ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบได้อย่างชัดเจน รวมถึงมีแนวทางในการปฏิบัติงานตามภารกิจ

ที่เกี่ยวข้องรวมถึงการประสานความร่วมมือกับภาคีภาคส่วนต่าง ๆ ในการบูรณาการขับเคลื่อนงานเพื่อสร้างเครือข่ายการทำงาน

3) เชื่อมโยงแหล่งเงินทุน/งบประมาณ ทั้งในและนอกพื้นที่ เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการร่วมสนับสนุนขับเคลื่อนกิจกรรมของบทบาทสตรีให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ได้กำหนดร่วมกัน

4) ควรจัดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนในลักษณะ Focus Group Discussion การวิเคราะห์ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือทางการจัดการที่เป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง โดยจะทำให้ทราบถึงกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มใดมีความต้องการอะไร และการดำเนินการขององค์กรจะส่งผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละกลุ่ม

5) มีการรวมกลุ่มภาคประชาสังคมผู้หญิงให้เพิ่มมากขึ้นกว่าในปัจจุบัน โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนควรเข้ามาส่งเสริม สนับสนุน และให้งบประมาณในการจัดกิจกรรมของกลุ่มผู้หญิงเพื่อเป็นกลไกขับเคลื่อนงานในการทำงานด้านสันติภาพในพื้นที่ชายแดนใต้

6) รัฐควรมีการส่งเสริม สนับสนุนการทำงานของผู้หญิงให้มีพื้นที่และเข้าไปมีส่วนร่วม ดังเช่นในกระบวนการเจรจาสร้างสันติภาพที่จะเกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะความเป็นผู้หญิงที่จะเจรจากรณีประนีประนอมจะนำมาสู่การความเข้าใจและแสวงหาทางออกจากความขัดแย้งโดยสันติวิธี

9. เอกสารอ้างอิง

คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้. (2561). *คณะทำงานวาระผู้หญิง (PAOW) ยื่นหนังสือให้คณะพูดคุยทั้งสองฝ่าย*

สร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อกระบวนการสันติภาพ. สืบค้นจาก <https://deepsouthwatch.org/th>.

เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้. (2555). *เสียงของความหวัง: เรื่องเล่าผู้หญิงเพื่อ*

กระบวนการสันติภาพชายแดนใต้. ปัตตานี: โครงการผู้หญิงภาคประชาสังคมภายใต้โครงการสร้างความ

มั่นคงด้านอาหารและอาชีพแก่ชายและหญิงที่เปราะบางในภาคใต้ของประเทศไทย.

รูปนีย์ เอียดศรีไชย. (1 มีนาคม 2561). *5 ปีการพูดคุยสันติภาพชายแดนภาคใต้*. สืบค้นจาก

<https://www.deepsouthwatch.org>.

ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ชายแดนใต้. (2562). *สรุปสถิติเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้*.

สืบค้นจาก <http://www.deepsouthwatch.org/>

ศูนย์บริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้. (2562). *จุดเริ่มต้นของนโยบายการบริหารราชการจังหวัดชายแดนภาคใต้*.

สืบค้นจาก https://www.sbpac.go.th/?page_id=6568

ศูนย์ยุทธวิธีสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ. (2562). *เอกสารศึกษาเฉพาะกรณี เรื่อง อนาคตทิศทางการแก้ปัญหา*

ชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ: สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ.

สำนักข่าวอิสรา. (04 มกราคม 2564). 17 ปี ไฟใต้ .. ความรุนแรงยังไม่จางหาย สารพัดเหตุร้ายผสมโรง.

สืบค้นจาก <https://www.isranews>.

สาพิศสา สาและ. (2553). *ผู้หญิงมุสลิมท่ามกลางความขัดแย้ง การเปลี่ยนผ่านจากเหยื่อสู่ผู้ขับเคลื่อนงานสันติภาพ*.

(Unpublished Master's Thesis), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.

-
- Denzin, N.K. (1978). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. New York: McGraw-Hill.
- Gutierrez. (1990). *Empowerment in social work practice*. USA: Brooks 2 Cole Publishing Company.
- Kinnock, Glenys. (2015, October 13). *Give women a real chance to build peace*. *Guardian*. Retrieved from <http://www.theguardian.com/global>.
- Paffenholz, Thania. & Prentice, Antonia. Potter. & Cate Buchanan. (2015). *Fresh Insights on the Quantity and Quality of Women's Inclusion in Peace Processes Expert views on findings from the "Broadening Participation" and "Civil Society and Peacebuilding" Projects*. Retrieved from <http://www.peacewomen.org/>.
- Paffenholz, Thania. (2015). "Results on Women and Gender." *Brief Paper*. Center on Conflict, Development and Peacebuilding. Geneva: The Graduate Institute of International and Development Studies.
- Ropers, Norbert. (2002). *Peace-Building, Crisis Prevention and Conflict Management Technical Cooperation in the Context of Crises, Conflicts and Disasters*. Eschborn: GTZ. Retrieved from <https://reliefweb.int/sites/reliefweb>.
- Robbins, Chatterjee & Canda, (1998). *The Administrative Process*. USA: Prentice-Hall
- Stones, Rob. (2005). *Structuration Theory*. New York: Palgrave Macmillan.